

УДК 314.378.7(477)+321.01:062+327:32.019.5
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.37>

Ю. Ю. Ліпар

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2170-4149>

аспірант кафедри політології

Львівського національного університету імені Івана Франка

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА РЕАКЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОЛЬЩІ: ВІД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИЗИ ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття – як до, так і після початку російсько-української війни – міграція стала одним із ключових чинників суспільних і політичних змін та процесів у Польщі. Європейська міграційна криза 2014 р. та хвилі переміщення, спричинені російсько-українською війною спершу у 2014, а згодом у 2022 р., оголили суттєві проблеми у ціннісних та нормативних орієнтирах Польщі з цього приводу. Ці процеси посилили євроскептицизм, сприяли зростанню правого популізму і поляризації польського суспільств. Врешті-решт, повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. викликало безпрецедентний потік вимушених мігрантів до Польщі, який, із одного боку, активізував прояви солідарності, а з іншого – поступово виснажив громадські ініціативи в цій країні. Відповідно, все це актуалізує постановку проблеми того, як громадянське суспільство, організації та громадяни Польщі реагували на ці процеси, які форми солідарності й мобілізації виникали, як вони інституціоналізувалися і яким чином вписуються у ширший європейський контекст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення зазначеної проблематики опирається передусім на численні дослідження головно польських авторів, які фокусуються на соціальних, політичних та організаційних реакціях на міграційні кризи – у період до початку російсько-української війни [2; 7; 10; 13; 16; 19; 24; 38] та після цього [1; 3; 5; 6; 11; 17; 20; 23; 25; 29; 35–37]. Вони досліджували форми громадської мобілізації, роль волонтерських і неприбуткових організацій, трансформацію локальних ініціатив під тиском зовнішніх кризових факторів, а також взаємодію громадянського суспільства з державними інститутами. Окремо вивчено соціально-політичні наслідки міграційних процесів: зростання солідарності, але водночас і напруженості, політичної поляризації та посилення правого популізму, втім числі за даними соціологічних опитувань [9; 30–32]. Ці результати дозволяють окреслити основні напрямки для подальшого дослідження, форму-

ючи місток до власного аналізу: з одного боку, вони підкреслюють значення громадянського суспільства у контексті криз, а з іншого – виокремлюють питання, які потребують вивчення, щоб визначити ефективні механізми реагування.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є систематичний аналіз реакцій громадянського суспільства Польщі на міграційні кризи періоду останнього десятиліття, зокрема у контексті європейської міграційної кризи з 2014 р. і головно масового переміщення населення, спричиненого російсько-українською війною з 2014, проте щонайбільше із 2022 рр. Дослідження прагне виявити різні форми солідарності і мобілізації громадян, механізми їхньої інституціоналізації, а також оцінити взаємодію суспільних ініціатив із державними структурами та ширшим європейським контекстом. Відповідно, стаття спрямована на те, щоби окреслити ключові соціально-політичні наслідки міграційних процесів та показати, яким чином громадянське суспільство Польщі адаптувалося до нових викликів і зміцнювало або трансформувало форми колективної дії.

Вклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння динаміки міграційних процесів і реакції на них громадянського суспільства в Польщі варто звернутися спершу до польського контексту періоду до повномасштабної війни та європейської міграційної кризи 2014–2015 рр. На той час Польща вже мала значний досвід громадянської активності та діяльності організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) у міграційній і гуманітарній сферах. Ще війна на Балканах у 1990-х рр. постала поштовхом до створення Польської гуманітарної акції (РАН) і Польської медичної місії (РММ), які поєднували допомогу із просуванням демократичних цінностей [3]. Тож на момент російської агресії проти України 2014 р. польський сектор ОГС вже мав близько двадцяти років практичного досвіду, в тому числі у співпраці з Україною [2; 28]. До вступу Польщі в ЄС у 2004 р. саме Україна була головним напрямом польської допомоги і діяльності ОГС.

Із 1990-х рр. ця співпраця перетворилася на важливий елемент польської безпекової стратегії [28, с. 528] і сприяла створенню стабільних партнерств [33, с. 106]. Наявні дані засвідчують, що до війни міжнародно орієнтовані польські ОГС, особливо активні в Україні, зосереджувалися на темах демократизації і розвитку, а деякі з них вплинули на події «Помаранчевої революції» 2004 р. [33, с. 103].

Вплив польського громадянського суспільства і його взаємодії з українськими громадянами – як у Польщі, так і в Україні – особливо посилюється під час «Революції гідності» 2013–2014 рр. Події «Євромайдану» активізували політичну участь не лише в Україні, але й серед української діаспори в Європі, передусім у Польщі, закріпивши євроінтеграційний вибір України як стратегічний і цивілізаційний [7]. У цей період в Польщі сформувалося розгалужене українське діаспорне громадянське суспільство, що постало прямим наслідком як потужної міграції, так і історичної присутності української меншини. Уже в середині 2010-х рр. у Польщі проживало близько 900 тис. легальних мігрантів із України, а за іншими оцінками – до 1,25 млн осіб [4]. Українці поступово навіть змінили соціальну структуру польського суспільства й активно долучалися до громадської діяльності, підтримуючи Україну в умовах гібридної війни з 2014 р. Ця активність проявилася через мережу нових і відновлених організацій: Об'єднання українців у Польщі, Асоціацію українських вчителів, «Пласт», Фонд «Наш вибір», Товариство друзів України, Фонд «Перехрестя», «Відкритий діалог», Фундацію України у Вроцлаві, Фонд «Зустріч» та інші [7].

Після початку російсько-української війни 2014 р., проте особливо після її ескалації у 2022 р., у Польщі істотно посилюється громадянська підтримка України та її суспільства [3]. Попри діяльність у країні різних європейських ОГС, саме польські організації вирізнялися орієнтацією на партнерство, солідарність і надання комплексної, передусім міграційної, допомоги. Відбулася помітна трансформація польського громадянського сектора: якщо раніше допомога базувалася на передачі українським партнерам досвіду демократичного транзиту, то із початком війни акцент змістився на безпосередню гуманітарну підтримку. До 2014 р. польські ОГС зосереджувалися переважно на зміцненні інституційної спроможності України та підтримці її соціально-економічних реформ [2; 33]. Однак війна спричинила появу численних нових ініціатив, котрі об'єднали як досвідчені організації, так і нових учасників, раніше не залучених до гуманітарної й міжна-

родної діяльності. Вони стали основною рушійною силою допомоги українським біженцям у Польщі [5; 26].

Реакція польського громадянського суспільства на події в Україні помітно відрізнялася від ставлення до міграційних процесів, пов'язаних із переселенням людей з інших країн/регіонів, зокрема під час європейської міграційної кризи 2014–2015 рр. Саме тоді тема міграції та надання притулку постала одним із головних джерел політичної поляризації в Польщі. Процес різко посилюється після перемоги у 2015 р. правоконсервативної партії «Право і справедливість» [11], яка, наслідуючи риторику уряду Віктора Орбана в Угорщині, зробила антиіммігрантські меседжі центральним елементом своєї політики [13; 38]. До цього часу міграційна політика Польщі була периферійною у суспільному дискурсі і навіть характеризувалася як «аполітична». Але масовий наплив сирійських біженців, що збігся з президентськими та парламентськими виборами 2015 р., різко змінив ситуацію, зробивши Польщу однією із найменш відкритих країн Європи, де було запроваджено обмеження на прийом біженців [24]. Унаслідок цього посилілися уявлення про Польщу – як і про деякі інші держави регіону – як про «нетолерантного» чи навіть «бунтівного» актора, що відмовляється діяти в межах правил ЄС [10].

Популістські праві сили Польщі активно використовували тему розподілу і переселення біженців, супроводжуючи її антимусульманською, антибіженською та загалом антиіммігрантською риторикою [13; 38], яку підкріплювали дискурси про «ісламізацію» Європи і Польщі як загрозу «реставрації християнської Польщі» [24]. Іммігрантів представляли як «цапів-відбувайлів» і типову загрозу для нації, попри відсутність в країні великих іммігрантських спільнот. Відтак партія «Право і справедливість» створила образ «фантомного іншого» – уявної навали біженців, що ніби потребують стримування [10], пояснюючи відсутність терактів у Польщі браком мусульманської громади. Це виправдовувало суспільний осуд ініціатив підтримки біженців. Риторика правих розширилася з тем гендеру та LGBTQ-прав на тему міграційних «загроз» [11]. Коли ж ЄС запропонував систему квот на розміщення біженців, уряд «Громадянської платформи» її підтримав, тоді як «Право і справедливість» виступила проти, заявивши, що це підриває європейські цінності та християнську ідентичність Польщі. Після приходу до влади партія відмовилася виконувати програму, вбачаючи у ній зовнішній диктат та загрозу без-

пеці Польщі і східного флангу ЄС. Насправді ж «мусульманська загроза» була радше уявною: у 2016 р. лише близько 300 сирійців подали заяви на притулок у Польщі, тоді як у Німеччині – понад 250 тис. [24].

Попри те, що Польща фактично не стала масовим притулком для біженців, праві партії – насамперед «Право і справедливість» – інтенсифікували антиіммігрантський наратив, використовуючи його для мобілізації виборців і критики «західних помилок» [24]. Це спричинило різке зростання опозиції щодо прийому біженців (від близько 21 % у травні 2015 р. до понад половини населення у 2018 р.; за іншими оцінками – до 75 % у грудні 2017 р. [10]). Пробіженські голоси переважно же лунали із боку громадянського суспільства. Разом із цим, польське суспільство демонструвало значно більш сприятливе ставлення саме до українських переселенців після 2014 і 2022 рр.

Після 2015 р. Польща фактично відмовилася від участі в європейських програмах перерозподілу біженців, а під час міграційної кризи на білоруському кордоні вдалася до практики «видворень», блокуючи подання заяв на притулок [14]. Такі дії отримали суспільну підтримку: лише третина поляків вважала, що шукачі притулку мають право на міжнародний захист [9]. Попри загальну слабкість інститутів громадянського суспільства в посткомуністичних державах, у Польщі саме з 2015 р. активізувалися численні низові ініціативи й організації, що виступали як на підтримку, так і проти біженців. Міграційна криза стала каталізатором глибшої політичної поляризації суспільства, яка породила масштабну громадянську мобілізацію й протистояння між проурядовими та опозиційними середовищами [21].

Період домінування партії «Право і справедливість» (2015–2023 рр.) сприяв зростанню впливу праворадикальних і націоналістичних рухів у Польщі, легітимізуючи їхню діяльність, часто пов'язану з нападами на етнічні меншини і біженців [24]. Серед організаторів антибіженських акцій були, зокрема, крайні праві об'єднання – Національно-радикальний табір (ONR), Національний рух (RN), Польська ліга оборони (PLO), «Стоп ісламізації Європи» (SIOE) – а також ліберальні групи, що поширювали антимусульманські наративи. Означені протести супроводжувалися антисемітськими, антиромськими та ісламофобськими гаслами, а держава часто ігнорувала такі прояви ненависті. Символічні акції, як спалення опудала єврея з прапором ЄС чи плакати із закликами до «захисту білої Європи» від «мусульман-гвалтівників» і «єврейських імперіалістів», відомо-

бражали відродження старих форм ксенофобії, які трансформувалися у нові прояви ісламофобії – своєрідний «новий антисемітизм» польського суспільного дискурсу.

Попри поширення расистських настроїв та насильства, головний опір цим тенденціям у Польщі походив саме від громадянського суспільства [24]. У відповідь на правий політичний дрейф активізувалися численні ініціативи «знизу», котрі виникли через недовіру до державних інститутів. Протести проти репресивних дій влади переросли у спроби вибудувати широкі міжсекторальні коаліції, які об'єднали проукраїнські, загалом пробіженські, антирасистські, феміністські, ліві і LGBTQ-організації «опору проти деспотичної держави» [21, с. 91]. Разом вони створили спільний «фронт» проти політики ненависті, спрямованої не лише проти етнічних чи релігійних меншин, а й проти будь-яких форм «іншості». Мусульманська громада, попри обмежені ресурси, долучилася до цих зусиль. Так, Варшавська мечеть, що раніше була об'єктом спротиву, перетворилася на простір міжкультурного діалогу і просвітницьких заходів. Також активна група мусульманських жінок «Alejkumki» організовувала публічні акції, зокрема кампанію «Троянди любові», закликаючи до порозуміння та миру. Попри ці зусилля, суспільний дискурс і далі формувався навколо стереотипу «мусульманина-терориста», що відтворював старі схеми виключення «інших». Протистояння навколо питання біженців постало відображенням глибших тенденцій у польській політиці – прагнення ізолювати «чужих» [24]. Нарешті, ісламофобські мотиви часто поєднувалися з антисемітськими, що демонструвало стійкість історичних форм ксенофобії та їхню здатність до швидкої реактивації в сучасних умовах.

Польське громадянське суспільство у сфері міграції є складною, неоднорідною системою, що поєднує зареєстровані неурядові організації, фінансовані з державних і приватних джерел, та неформальні ініціативи, створені для спільних дій. Попри ідеологічну поляризацію після 2015 р., сектор ОГС зберігає активність, організаційну різноманітність і зв'язки з міжнародними мережами [8, с. 48]. Багато польських організацій працюють з мігрантами ще з 1990-х рр., надаючи підтримку вихідцям із колишньої Югославії, Чечні, Грузії, Білорусі і країн Африки. Вони забезпечують інтеграційні послуги, правову допомогу, мовні курси, соціальну підтримку та адвокацію. Але, на відміну від західноєвропейської, польська модель управління міграцією більш централізована й державноконтрольована, що робить її частково «репресивною». Під час міграційної кризи

вразливими стали організації, залежні від європейського фінансування. Це спричинило формування «гібридної» моделі громадянського суспільства: офіційно підтримуваних структур і незалежних груп, які критикують державну політику та співпрацюють із міжнародними мережами [10].

Якщо оцінювати силу громадянського суспільства за кількістю активних ОГС, то Польща із населенням майже 38 млн осіб у 2019–2020 рр. виглядала відносно слабкою: тоді налічувалось близько 70 тис. організацій третього сектора. Водночас дослідники відзначають значний, хоча і неформалізований потенціал громадської активності [16, с. 9]. Після приходу до влади партії «Право і справедливість» у 2015 р. незалежні ініціативи стали сприйматися як загроза владі, що спричинило втрату фінансування, згорання програм і ліквідацію частини ОГС [19]. У 2016 р. уряд скасував конкурс на підтримку з європейського Фонду АМІФ, а з 2017 р. передав розподіл коштів вєводам – політичним призначенцям центральної влади, – що обмежило прозорість процесу [10]. Також публічна підтримка біженців була стигматизована у провладних медіа як «ліва» або «соросівська» ініціатива, що посилювало ксенофобські настрої. У відповідь частина ОГС перейшла до гнучкіших форм активізму – коаліцій, онлайн-кампаній, петицій та протестів, апелюючи до історичних наративів про польських біженців. Інші діяли всупереч інституційним бар'єрам, продовжуючи допомагати шукачам притулку і мігрантам поза програмами ЄС.

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну у лютому 2022 р. Польща опинилася в епіцентрі безпрецедентної гуманітарної кризи в Європі. Уже протягом першого тижня кордон перетнули понад мільйон українців, а до кінця 2023 р. кількість перетинів сягнула понад 17 млн; у самій Польщі же проживало близько 1 млн громадян України [3]. У таких умовах виникла нова форма громадянської мобілізації – численні «партнерства на основі потреб», які об'єднали волонтерів, місцеву владу, бізнес, школи, гуртожитки, спортивні центри та інші інституції, що раніше не мали досвіду у сфері гуманітарної чи міграційної підтримки [29]. На відміну від суперечливої реакції частини Західної Європи під час міграційної кризи 2015 р., польське суспільство одностайно визнало право українців на допомогу [36]. Лише згодом до волонтерських ініціатив долучилися держава, бізнес та міжнародні організації, налагодивши співпрацю з локальними структурами [25]. У результаті сформувався якісно новий формат – переважно самор-

ганізований польський гуманітарний рух, що став самостійним і потужним елементом громадянського суспільства.

Громадянські «партнерства на основі потреб», що сформувалися в Польщі після 2022 р., вирізнялися низкою унікальних ознак. По-перше, вони поєднали широкий спектр учасників – від місцевих і національних до міжнародних акторів, формальних і неформальних ініціатив, польських та українських організацій. По-друге, діяльність охоплювала не тільки гуманітарну та міграційну допомогу, а й підтримку українців у зоні бойових дій. По-третє, масштаби наданої підтримки були винятково різноманітними – від матеріальної, фінансової та логістичної до житлової, освітньої і трудової [3]. Причому ці ініціативи діяли на різних рівнях – індивідуальному, організаційному, місцевому, національному – утворюючи багаторівневу мережу солідарності. Їхнє зростання можна розглядати крізь концепт «transcalar advocacy» [27], який описує транскордонну взаємодію, котра поєднує локальні, національні і міжнародні виміри. Польські партнерства фактично трансформували гуманітарну систему, створивши нову модель координації поміж громадянами, діаспорою, волонтерами й владою. Вони здобули відносну автономію від великих міжнародних організацій, залишаючись водночас їхніми ключовими партнерами. Втім, з часом ці структури зіткнулися з організаційними і ресурсними труднощами, які обмежили їхню сталість і ефективність.

У випадку польської громадянської підтримки України ініціатива надання допомоги виникла не під тиском міжнародних організацій [5]. Хоча із часом до цього процесу приєдналися агенції ООН та інші міжнародні структури, головним рушієм залишалися місцеві ініціативи та мережі, особливо в перші роки війни [3]. Примітно, що учасники таких партнерств часто мешкали безпосередньо там, де надавалася допомога, тож їхня діяльність виходила за межі гуманітарної підтримки – вони долучалися й до політичної і військової допомоги та розвитку інфраструктури України. Багато ініціатив ґрунтувалися на тривалих партнерствах з українськими організаціями, встановлених до війни. Таким чином, громадянські партнерства виступили автономними акторами, ефективними гуманітарними агентами та формою неформального активізму [37].

Однак громадянські партнерства та ОГС у Польщі були неоднорідними й їх можна поділити на три основні групи. Перша включає польські гуманітарні та усталені неурядові організації, зокрема об'єднання української ді-

спори, які вже мали досвід роботи з мігрантами або ж працювали на міжнародних гуманітарних проектах. Друга – новостворені ОГС, раніше зовсім не залучені до міграційної чи міжнародної діяльності, але які адаптували свою роботу для реагування на кризу біженців від війни. Третя група охоплює неформальні ініціативи та волонтерів із Польщі і закордоння, що співпрацювали з польськими і міжнародними організаціями задля гуманітарної та міграційної підтримки [3; 18, с. 56].

До першої групи належать найбільші польські гуманітарні ОГС, зокрема Польська гуманітарна акція (РАН), Польська медична місія (РММ) та Польський центр міжнародної допомоги (РСРМ). Хоча їхня діяльність до 2022 р. переважно була за кордоном, після початку війни вони застосували свій досвід для допомоги українцям у Польщі, співпрацюючи із місцевими та міжнародними організаціями і неформальними групами. Менш відомі, але дуже активні раніше ОГС включають Суспільно-культурне товариство «Польща-Україна» в Познані, Люблінське відділення Українського товариства, фонд «Зустріч», Неформальну ініціативу «Прикордонна група», Фонд «Наш вибір» та Асоціацію українських мігрантів [18, с. 58]. 25 лютого 2022 р. РАН і «Ashoka» створили NGO Forum «Razem» [1], об'єднавши близько 200 організацій для координації допомоги біженцям та взаємодії з міжнародними акторами. Активну роль продовжували відігравати прості громадяни, забезпечуючи збір речей, транспорт і волонтерську допомогу на пунктах прийому.

До другої групи належать польські ОГС, які раніше не мали досвіду роботи з мігрантами або ж міжнародної діяльності. Наприклад, коаліція організацій, що працювала з етнічними меншинами і питаннями дискримінації, переглянула свої місії та започаткувала програми для протидії злочинам на ґрунті ненависті проти українців. Фонд «Загальнопольський жіночий страйк» організував гуманітарну допомогу і захист прав українок в Польщі, а інша жіноча організація, за підтримки міжнародних ОГС і ООН, забезпечувала доступ українок до репродуктивної медицини. Через відсутність попереднього досвіду такі дії часто нагадували «партизанщину» [18, с. 56]. Війна значно змінила польський ОГС-сектор, залучивши ресурси і знання міжнародних організацій і посиливши активність місцевих структур [3]. Деякі помітні приклади включають «Plan International Poland», який працював із Центром громадянської освіти та фондом «Даємо дітям силу» над освітніми викликами для українських дітей, а також

«Global Empowerment Mission», що співпрацювала з фондом «Порозуміння без бар'єрів» щодо переселення біженців.

У січні 2023 р. створено Форум ОГС «Разом» для зміцнення організаційних зв'язків та розвитку громадянських партнерств на основі потреб, зокрема поміж локальними та міжнародними некомерційними організаціями. Станом на січень 2024 р. у Форумі брали участь понад 220 структур [3]. Важливу роль також відігравали неформальні ініціативи, передусім соціальні медіа-групи. Найбільша – Facebook-група «Допомога Україні!», створена в перший день війни, котра з часом налічувала близько 600 тис. учасників. Подібні групи існували майже в кожному великому місті, доповнюючи кілька десятків українських іммігрантських організацій та інших ініціатив, які активно допомагали біженцям [11]. Разом ці структури охоплювали матеріальну допомогу, освіту та інтеграцію, інформаційні послуги, орієнтацію та символічну підтримку.

Врешті, до третьої групи належали приватні громадяни Польщі, волонтери і неформальні ініціативи, дії яких здобули міжнародне визнання та надали країні репутацію «гуманітарної наддержави» [4]. Ці актори стали ключовим елементом відповіді польського суспільства на війну в Україні та символом громадянського піднесення з 2022 р. Особливо в перші місяці війни більшість допомоги українцям була спонтанною і неформалізованою, організованою «знизу» окремими людьми та ініціативами [5; 11; 26]. Польські громадяни проявили солідарність і щедрість, створюючи навіть час і простір для розробки формалізованих державних процедур, прийняття правових актів й активізації державних та громадських структур, що опікувались біженцями [1; 37].

Перші низові громадські партнерства проявилися через імпровізовані пункти допомоги на вокзалах, що з'явилися майже зразу після початку війни та свідчили про масову мобілізацію звичайних людей й сплеск громадянської активності на підтримку українських біженців [6]. Волонтери різного віку і соціального статусу не чекали на державу та відразу долучилися до ситуативних, а згодом системних антикризових дій, зменшуючи навантаження на уряд [6; 23; 26]. Така співпраця була критичною для уникнення гуманітарної катастрофи, адже центральний уряд не міг самостійно організувати допомогу в масштабах кризової хвилі [1]. Багато ініціатив не дотримувалися традиційних гуманітарних принципів нейтральності і незалежності, надаючи одночасно допомогу біженцям і підтримку українському вій-

ську; деякі уникали формалізації, вважаючи її перешкодою для швидкої доставки допомоги [3].

Оцінити обсяги матеріальної і фінансової підтримки українських біженців у Польщі з 2022 р. майже неможливо, щоби це мало повний вигляд. Так, за даними опитування вже через півтора місяця після початку війни, 75 % поляків надавали натуральну допомогу, 59 % – фінансову, 12 % організовували ініціативи допомоги, 8 % прихистили біженців, 6 % працювали волонтерами у приймальних пунктах [31, с. 8]. Загальна підтримка українських біженців у квітні 2022 р. становила 94 % [11]. Масовість і стихійність цих дій була особливо показовою, враховуючи низький рівень суспільної довіри і слабкість громадянського суспільства в Польщі порівняно з іншими країнами. Польські громадяни організували допомогу у всіх муніципалітетах країни – 302 містах, 1523 сільських та 652 місько-сільських громадах [1].

З часом участь приватних осіб зменшилася, але рівень підтримки залишався високим, що свідчило про сталість громадської прихильності щодо урядових та неурядових зусиль допомоги українцям [32, с. 4]. У квітні 2022 р. 70 % поляків брали участь у допомозі, часто без досвіду благодійності чи зв'язку з ОГС, а у жовтні – вже 50 % [30; 37] (в цей час почала зростати допомога вже від держави). Громадяни надали близько 9–10 млрд злотих (0,34–0,38 % ВВП), а загальна підтримка України у Польщі у 2022 р. становила 35–40 млрд злотих, включно з державною допомогою, місцевими ОГС, приватними пожертвуваннями і постачанням зброї [30]. Перші місяці війни спонтанні фінансові і речові пожертвування виявились найпоширенішою формою допомоги [23]: 59 % купували необхідні товари, 53 % жертвували гроші, 20 % допомагали із офіційними питаннями, 7 % прийняли біженців. Польща також отримала близько 1 трлн злотих допомоги від ЄС для України [1]. Часто громадяни створювали партнерства з неформальними ініціативами, діючи без офісів у віртуальному просторі – організація транспорту, збір коштів онлайн тощо.

Навіть приватні актори та волонтери у Польщі, особливо неформалізовані, діяли як трансформативні агенти, реалізуючи те, що вчені називають «приватною формою влади» [15]. Трансформативна сила громадських партнерств проявилася не лише у впливі на життя біженців та військових, але й у змінах самих акторів – індивідуальних учасників, ОГС і неформальних ініціатив, які діяли автономно та відображали суспільні прагнення. Такі недержавні актори відіграли ключову роль у гуманітарній підтримці, поширенні експертних знань

і практик та забезпеченні морального лідерства під час війни. Водночас вони сприяли подоланню розділень і переосмисленню національної ідентичності [11]. Хоч польське суспільство загалом є вертикально сегрегованим і розділеним, у випадку допомоги українцям реакція була нетипово однотайною: українці отримували державну і приватну підтримку від волонтерів [26], за винятком тих, хто відчував себе постраждалим від війни чи реакції держави.

Проте подальше позитивне залучення громадян Польщі не було гарантованим через суспільну амбівалентність щодо українців, активність політичних акторів, зацікавлених у її експлуатації, та зростаючу втому від війни [11]. З часом дійсно спостерігалось зменшення підтримки біженців, що пояснюється втомою суспільства, зниженням консенсусу щодо допомоги, посиленням скептичних голосів у публічному дискурсі, напруженням у польсько-українських відносинах, російською пропагандою та економічною невизначеністю [20; 35]. У квітні 2023 р. лише 46 % респондентів декларували допомогу біженцям, порівняно з понад 50 % у 2022 р., а із березня 2022 р. до вересня 2024 р. підтримка знизилася з 94 % до 53 % [37]. Одночасно зростала загроза відновлення упереджень та страхів щодо українців, які стали підґрунтям для деструктивних кампаній правих популістів, зокрема ініціативи «Зупинити українізацію Польщі». У соцмережах активно поширювалася ксенофобська дезінформація, здебільшого через проросійські акаунти, що апелювали до історичних стереотипів і економічних страхів (привілейоване становище біженців, перенасичення соціальної системи, витіснення поляків з ринку праці) [11].

Попри усталене уявлення про слабкий рівень довіри й обмежену спроможність громадянського суспільства в Польщі, початок повномасштабної війни засвідчив масову солідарність поляків із українськими біженцями. Допомога набрала характеру своєрідного «імперативу» – швидкої, автоматизованої громадянської реакції на кризу [12, с. 7]. Дехто із дослідників трактує це як прояв «нової солідарності», яка продовжила традиції руху «Солідарність» 1980–1981 рр. [34]. Суттєвою рисою цієї активності стало відчуття власної ефективності і здатності діяти безпосередньо у громадському просторі. Ініціативи знизу виникли спонтанно і в умовах повільного реагування державних органів, що дало підстави охарактеризувати Польщу як «республіку громадян». Дослідження також зафіксували зростання локальної участі, раніше відносно малопомітної. Масове залучення польських громадян постало джерелом

національної гордості і прикладом об'єднання суспільства, яке зазвичай характеризується глибокою поляризацією, а також викликало широку вдячність серед українських біженців.

Одночасно сплеск громадської активності в Польщі був прямою реакцією на нагальну потребу у допомозі і свідченням невідповідності державних інститутів до масового напливу біженців. У перші тижні та місяці війни саме громадянське суспільство частково взяло на себе функції, які зазвичай належали державі [17]. Це налаштування вплинуло і на позицію уряду: попри раніше жорстку міграційну риторику, влада не лише підтримала українців, а й застосувала відносно ліберальне трактування Директиви ЄС № 2001/55/ЄС про тимчасовий захист – на відміну від багатьох інших країн-членів. Ситуація демонструє не лише початкову розгубленість держави, а й реалізацію принципу субсидіарності: уряд підтримував громадянську самоорганізацію, а не передавав їй повноваження. Допомога українцям виходила від переконань польських громадян та ОГС, котрі діяли за власною ініціативою і очікували від влади радше підтримки, аніж директив [35]. У результаті польське суспільство продемонструвало здатність у надзвичайних обставинах мобілізувати колективні дії як особливий соціокультурний ресурс – так званий капітал солідарної мобілізації. Для його подальшого розвитку і стабілізації потрібне поєднання трьох елементів: соціального капіталу (включення різних груп у спільну діяльність), інституційного капіталу (структурування і стабілізація ініціатив при збереженні їхнього суспільного характеру) та морального капіталу (перетворення практик на сталі нормативні та моральні структури з їхньою легітимізацією) [22, с. 135].

Висновки. Дослідження показує, що громадянське суспільство Польщі відіграє ключову роль у реагуванні на міграційні кризи останнього десятиліття. Фактори солідарності та мобілізації проявлялися на підставі різноманітних форм підтримки вимушених мігрантів – від локальних ініціатив і волонтерських рухів до організованих громадських й інституційних програм. Водночас результати свідчать про поступове виснаження громадських ресурсів у довготривалій перспективі, особливо у відповідь на масові хвилі переміщення, викликані повномасштабним вторгненням Росії в Україну у 2022 р. Аналіз дозволяє окреслити декілька ключових тенденцій: по-перше, польське суспільство здатне швидко мобілізуватися у кризові моменти, але довгострокова інтеграція мігрантів вимагає стабільних інституційних рішень; по-друге, ефективність солідарності значною мірою залежить від координації між громадськими ініці-

ативами і державними структурами; по-третє, досвід останніх років показує потенціал для формування більш структурованих і стійких моделей громадської участі в сфері міграційної політики. Прогностично можна припустити, що можливі майбутні міграційні виклики вимагатимуть від польського суспільства не лише оперативної реакції, але й стратегічного планування форм солідарності, більшого розвитку партнерств з державою і міжнародними організаціями, а також підвищення соціальної стійкості локальних громад.

Література

1. Bejma A., Ignatou Sora E. Civil Society Role(s) in the Ukrainian Refugee Crisis – Responses in Poland and Romania. *Polish Political Science Yearbook*. 2024. Vol. 53, No. 4. P. 227–242. <https://doi.org/10.15804/pspy202452>
2. Chimiak G. The growth of nongovernmental development organizations in Poland and their cooperation with Polish Aid. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2016.
3. Chimiak G., McMahon P. C. Polish society's humanitarian uprising: Adhoc, needsbased partnerships supporting Ukraine. *Journal of International Relations and Development*. 2025. Vol. 28. P. 214–235. <https://doi.org/10.1057/s41268-025-00343-y>
4. Chmielewska I., Dobroczycki G., Panuciak A. Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania. Warszawa: National Bank of Poland, 2018.
5. Cullen Dunn E., Kaliszewska I. Distributed humanitarianism: Volunteerism and aid to refugees during the Russian invasion of Ukraine. *American Ethnologist: Journal of the American Ethnological Society*. 2023. Vol. 50, No. 1. P. 19–29. <https://doi.org/10.1111/amet.13138>
6. Domaradzki J., Walkowiak D., Bazan D., Baum E. Volunteering in the front line of the Ukrainian refugee crisis: A brief report from Poland. *Frontiers in Public Health*. 2022. Vol. 10, No. 979751. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.979751>
7. Dunin Wąsowicz R., Fomina J. *The Euromaidan Moment: The making of the Ukrainian diasporic civil society in Poland*. Routledge, 2019.
8. Ekiert G., Kubik J. Civil society in postcommunist Europe: Poland in a comparative perspective // Jacobsson K., Korolczuk E. (Eds.). *Civil Society Revisited: Lessons from Poland*. Oxford: Berghahn Books, 2017. P. 39–62. <https://doi.org/10.2307/j.ctvw04jx2.6>
9. Feliksiak M. Opinia publiczna wobec kryzysu na granicy z Białorusią. CBOS, 2021.
10. Follis K. Rejecting refugees in illiberal Poland: The response from civil society. *Journal of Civil Society*. 2019. Vol. 15, No. 4, P. 307–325. <https://doi.org/10.1080/17448689.2019.1668626>
11. Fomina J., Pachocka M. Polish society's initial responses to the arrival of forced migrants from Ukraine in early 2022. *Canadian Foreign Policy Journal*. 2024. Vol. 30, No. 1. P. 52–64. <https://doi.org/10.1080/11926422.2024.2310245>

12. Fuszara M. Wojna, ucieczki i pomagania // Fuszara M. (Ed.). *Masowa pomoc w masowej ucieczce. Społeczeństwo polskie wobec migracji wojennej z Ukrainy*. Warszawa: ISNS UW, 2022. P. 7–18.
13. GorakSosnowska K., Pachocka M. Islamophobia and the quest for European identity in Poland // Zempi I., Awan I. (Eds.). *The Routledge International Handbook of Islamophobia*. Routledge, 2019. P. 225–236.
14. Humanitarian Crisis at the Polish-Belarusian Border. *Grupa Granica*, 2021. URL: <https://konsorcjum.org.pl/storage/2023/10/Grupa-Granica-Report-Humanitarian-crisis-at-the-Polish-Belarusian-border.pdf>
15. Hall R. B., Biersteker T. J. *The emergence of private authority in global governance*. Cambridge University Press, 2002. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491238>
16. Jacobsson K., Korolczuk E. Civil Society Revisited: Lessons from Poland. *Oxford: Berghahn Books*, 2017. <https://doi.org/10.2307/j.ctvw04jx2>
17. Jaroszewicz M., Krąpa M., Nowosielski M., Pachocka M., Wach D. Russian aggression on Ukraine and forced migrations: The role of Poland in the first days of the crisis. *CMR Spotlight*. 2022. Vol. 3, No. 37.
18. Klaus W., Jarosz S. Polska szkoła pomagania. Przyjęcie osób uchodźczych z Ukrainy w Polsce w 2022 roku. Warszawa: Konsorcjum Migracyjne, 2023.
19. Klaus W., OstaszewskaŻuk E., Szczepanik M. Fundusze europejskie i ich rola we wspieraniu integracji cudzoziemców w Polsce. *Warszawa: Helsinki Foundation for Human Rights*, 2017.
20. Kocyba P., Baykovskyy P., Mikecz D., Rapos Bozic I., Sherengovsky D., Fomin Y., Ozimek W. *After the Solidarity Wave: Perspective on civic engagement for Ukrainian refugees in Poland, Czechia, Hungary and Ukraine*. Warsaw, 2025.
21. Korolczuk E. Explaining mass protests against abortion ban in Poland: The power of connective action. *Zoon Politikon*. 2016. Vol. 7. P. 91–113.
22. Kurczewski J. M. Łus insitum obowiązek pomocy i prawo do pomocy // Fuszara M. (Ed.). *Masowa pomoc w masowej ucieczce. Społeczeństwo polskie wobec migracji wojennej z Ukrainy*. Warszawa: ISNS UW, 2022.
23. LipiecKarwowska M. Dealing with Ukrainian refugee crisis in Poland – An example of a wellfunctioning civil society in action. *Reality of Politics*. 2023. Vol. 24, No. 2. P. 106–120. <https://doi.org/10.15804/rop2023205>
24. Narkowicz K. Refugees Not Welcome Here: State, Church and Civil Society Responses to the Refugee Crisis in Poland. *International Journal of Political Culture and Society*. 2018. Vol. 31. P. 357–373. <https://doi.org/10.1007/s10767-018-9287-9>
25. OciepaKicińska E., GorzalczyńskaKoczkodaj M. Forms of aid provided to refugees of the 2022 RussiaUkraine war: The case of Poland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19, No. 12, P. 70–85. <https://doi.org/10.3390/ijerph19127085>
26. OciepaKicińska E., Rudnicki P. Kto, jak nie my? Współnota i działanie na Dworcu Głównym we Wrocławiu (MarzecKwiecień 2022). Wrocław: *Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej*, 2023.
27. Pallas C. L., Bloodgood E. Beyond the Boomerang: From Transnational Advocacy Networks to Transcalar Advocacy in International Politics. Tuscaloosa: *University of Alabama Press*, 2022.
28. Petrova T., Pospieszna P. Democracy promotion in times of autocratization: The case of Poland, 1989–2019. *PostSoviet Affairs*. 2021. Vol. 37, No. 6. P. 526–543. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2021.1975443>
29. Podgorska K., Jekaterynczuk A., Yarosh O., Kuzmuk O., Liubchuk V. Support for Ukrainian refugees after Russia's invasion of Ukraine: Aid structure and resilience factors. Case studies of Lublin and Luts'k. *European Societies*. 2024. Vol. 26, No. 2. P. 386–410. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2206892>
30. Polacy mogli wydać nawet 10 mld PLN na pomoc udzieloną uchodźcom z Ukrainy w pierwszych miesiącach wojny. [Report]. *Polish Economic Institute*, 2022.
31. Polacy wobec uchodźców z Ukrainy. Komunikat z badań nr 62/2022. [Report]. CBOS, 2022.
32. Polacy wobec wojny na Ukrainie i ukraińskich uchodźców. Komunikat z badań nr 12/2023. [Report]. CBOS, 2023.
33. Pospieszna P. Democracy assistance from the third wave: Polish engagement in Belarus and Ukraine. Pittsburgh: *University of Pittsburgh Press*, 2014.
34. Rymśa M. Solidarnościowy kapitał mobilizacyjny. Polacy wobec ukraińskich uchodźców. *Wież*. 2022, Vol. LXVIII, No. 688. P. 65–74.
35. Rymśa M. Solidarity mobilisation capital and its conversions: From the Solidarity Movement of 1980–1981 to the movement to help war refugees from Ukraine in 2022–2023. *Zeszyty Naukowe KUL*. 2023. Vol. 66, No. 4 (264). P. 5–30. <https://doi.org/10.31743/znkul.16242>
36. Shevtsova M. Solidarity test: Challenges of forced LGBTIQ migration and activism in CentralEastern European countries in the context of Russia's war on Ukraine. *European Societies*. 2023. Vol. 26, No. 2. P. 323–345. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2181372>
37. Skrabacz A., BsoulKopowska M. Social capital as a foundation for Polish self-organisation for war refugees from Ukraine. *Scientific Papers of Silesian University of Technology: Organization and Management Series*. 2023. Vol. 184. P. 513–534. <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2023.184.26>
38. SobczakSzalc K., Pachocka M., Pdziwiatr K., Szalańska J., Szulecka M. From reception to integration of asylum seekers and refugees in Poland. *Routledge*, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003196327>

Анотація

Лінар Ю. Ю. Міграційні процеси та реакція громадянського суспільства в Польщі: від європейської кризи до російсько-української війни. – Стаття.

У статті здійснено аналіз ролі та особливостей реагування громадянського суспільства Польщі на міграційні кризи останнього десятиліття – європейську міграційну кризу 2014–2015 рр. і міграційні потоки, спричинені російсько-українською війною з 2014, але найбільше з 2022 рр. Актуальність дослідження зумовлена тим, що міграційні процеси в цей період стали одним з чинників суспільних і політич-

них трансформацій у Польщі, посиливши суперечності між національними і європейськими підходами до питань солідарності, безпеки й інтеграції мігрантів. Метою статті є визначення форм, механізмів і динаміки мобілізації громадянського суспільства Польщі у відповідь на міграційні виклики, а також з'ясування взаємозв'язку між громадськими ініціативами, державними структурами та ширшим європейським контекстом. У роботі проаналізовано основні напрями наукових досліджень, що стосуються польського досвіду гуманітарної допомоги, волонтерських рухів, діяльності неприбуткових організацій і процесів інституціоналізації солідарності. Особливу увагу приділено тому, як змінювалися суспільні настрої, політична риторика і практики взаємодії між владою, громадськими об'єднаннями і місцевими спільнотами в умовах зростання міграційного тиску. Отримані результати свідчать, що громадянське суспільство Польщі продемонструвало високий потенціал швидкої самоорганізації та здатність компенсувати недоліки державної політики, проте тривала напруга призвела до поступового виснаження волонтерських структур і зниження рівня соціальної мобілізації. У підсумку доведено, що сучасна польська модель громадянського реагування на міграційні кризи єднає спонтанну солідарність і прагнення до інституційної стабільності, що може стати основою для розроблення нових підходів до управління міграцією на рівні ЄС. Прогностично визначено, що майбутні виклики у сфері міграції вимагатимуть не тільки короткострокових форм допомоги, а й формування стійких партнерських мереж між громадянським суспільством, державою і міжнародними організаціями.

Ключові слова: громадянське суспільство, міграційна криза, солідарність, мобілізація, волонтерство, громадські ініціативи, міграційна політика, європейський контекст, російсько-українська війна, Польща.

Summary

Lipar Yu. Yu. Migration processes and the response of civil society in Poland: from the European crisis to the Russo-Ukrainian war. – Article.

The article analyses the role and specific features of the Polish civil society's response to the migration crises of the past decade – the European migration crisis of 2014–2015 and the migration flows caused by the Russo-Ukrainian war since 2014, and especially after the full-scale invasion in 2022. The relevance of the study stems from the fact that migration processes during this period became one of the key drivers of social and political transformations in Poland, intensifying the tensions between national and European approaches to solidarity, security, and migrant integration. The aim of the article is to identify the forms, mechanisms, and dynamics of civil society mobilisation in Poland in response to migration challenges, as well as to explore the interrelation between civic initiatives, state structures, and the broader European context. The study analyses the main directions of academic research concerning the Polish experience of humanitarian assistance, volunteer movements, non-profit organisations, and the institutionalization of solidarity. Particular attention is paid to how public attitudes, political rhetoric, and patterns of interaction between authorities, civic associations, and local communities have evolved under growing migration pressure. The findings demonstrate that Polish civil society has shown a strong capacity for rapid self-organization and for compensating the shortcomings of state policy. However, prolonged strain has led to the gradual exhaustion of volunteer resources and a decline in social mobilisation. In conclusion, it is argued that the contemporary Polish model of civic response to migration crises combines spontaneous solidarity with a drive toward institutional stability, which may serve as a foundation for developing new approaches to migration governance at the EU level. From a forward-looking perspective, future migration challenges will require not only short-term aid but also the creation of sustainable partnership networks among civil society, the state, and international organisations.

Key words: civil society, migration crisis, solidarity, mobilization, volunteering, civic initiatives, migration policy, European context, Russo-Ukrainian war, Poland.

Дата надходження статті: 16.10.2025

Дата прийняття статті: 29.10.2025

Опубліковано: 15.12.2025